

Domnělý počátek dějin lidstva

(1786)

VIII, 109 Je jistě dovoleno o *průběhu* dějin lidstva *předkládat* domněnky, aby-
chom zaplnili mezery ve zprávách, protože to předcházející nám může
jako vzdálená příčina a to následující jako účinek poskytnout dosti
bezpečné vodítka při odhalování prostředních příčin. Avšak nechat
dějiny vznikat zcela a úplně na základě domněnek se nezdá být o mno-
ho lepší než rozvrhnout nějaký román. Také by nemohly nést název
domnělé dějiny, nýbrž pouhý *výmysl*. – Nicméně o to, co nesmí být
dovoleno, pokud jde o průběh dějin lidských činů, se můžeme pokusit
pomocí domněnek o jejich prvním počátku, je-li výtvorem přírody.¹
Neboť ten nesmí být vymyšlený, ale může být vzat ze zkušenosti,
předpokládáme-li, že přirozenost nebyla na samém počátku lepší nebo
horší, než jakou ji nacházíme nyní: předpoklad, který odpovídá příro-
dě a nemá v sobě nic opovržlivého. Dějiny prvního rozvinutí svobody
z její původní vlohy v přirozenosti člověka je tedy něco docela jiného
než dějiny svobody v jejím průběhu, jež mohou být založeny pouze
na sděleních.

Nicméně, jelikož domněnky nesmějí hnát své nároky na souhlas
příliš vysoko, ale v každém případě se musejí prohlašovat jen za po-
hyb, jež dopraváme obrazotvornosti v doprovodu rozumu k osvěžení
a zdraví myslí, nikoli však za vážnou záležitost, nemohou se pomě-
řovat s těmi dějinami, které jsou o téže události vysloveny a učiněny
věrohodnými jako skutečná zpráva, jejíž ověření spočívá na úplně
jiných základech než na pouhé filosofii přírody. Právě proto, že se zde
odvažují pouhé cesty pro zábavu, smím si jistě slibovat tu výhodu, že
při tom mohu používat jako mapu jednu posvátnou listinu a zároveň si
namlouvat, že mé tažení, které podnikám na křídlech obrazotvornosti,

¹ Tj. spočívá na přirozených podmínkách a naturální přirozenosti člo-
věka. – Pozn. vyd.

i když ne bez vodítka vázaného díky rozumu na zkušenost, postihu- 110
je právě tu linii, která je historicky předznamenána mou posvátnou
listinou. Čtenář ať si nalistuje stránky oné listiny (Gn 2–4) a krok za
krokem sleduje, zda se cesta, kterou se ubírá filosofie podle pojmů,
shoduje s tou, kterou udávají dějiny.

Nechceme-li si libovat v blouznění musíme začít s tím, co nelze
odvodit lidským rozumem z předcházejících přírodních příčin, tedy
s existencí člověka; a to s ním s jako již rozvinutou veličinou, protože
se musí obejít bez mateřské pomoci; v *páru*, aby rozmnožoval svůj
rod, ale také pouze v jednom *jediném* páru, aby ihned nevypukla
válka, k níž dochází, jsou-li si lidé navzájem blízcí, a přece cizí,
a to všechno i proto, aby příroda nebyla obviňována, že růzností
původu zanedbala nejvhodnější prostředek k družnosti jakožto nej-
vyššímu účelu lidského určení. Jednota rodiny, z níž měli všichni
lidé pocházet, by tomu totiž nepochybně byla tím nejlepším zříze-
ním. Kladu tento pár na místo zajištěné proti útokům dravé zvěře
a přírodou hojně vybavené všemi prostředky výživy, tedy takřka do
jakési zahrady² za stále mírného podnebí. A co je ještě důležitější,
zkoumám ho jen, když už učinil velký pokrok v způsoblosti využívat
svých sil, a nezačíná tedy s úplnou surovostí své přirozenosti. Pro
čtenáře by zde totiž bylo příliš mnoho domněnek, ale jen velmi málo
pravděpodobností, kdybych se chtěl pokusit vyplnit tuto mezeru,
kteřá, jak se zdá, zaujímá velmi dlouhé období. První člověk tedy
uměl *stát a chodit*; uměl *mluvit* (sprechen) (Gn 2,20),³ ano *hovořit*
(reden), tj. mluvit podle souvisejících pojmů (2,23), tudíž *myslet*.
Vesměs dovednosti, které musel všechny sám získat (neboť kdyby
je získal při stvoření, byly by také děděny, což je ale v rozporu se
zkušeností); předpokládám, že je jiní už vyberou, abych bral v úvahu 111

² Srv. Gn 3,8 (zahrada). – Pozn. vyd.

³ *Pud člověka sdělovat se* musel člověka, který je ještě sám, pohnout
k tomu, aby nejprve ohlásil svou existenci bytostem žijícím mimo něj, zejména
těm, jež vydávají nějaký zvuk, který je on s to napodobit a který pak může
posloužit jako pojmenování. Podobné působení pak vidíme ještě u dětí a ne-
myslících lidí, kteří řeháním, křikem, hvízdáním, zpěvem a jinými hlučnými
zábavami (často také takovými pobožnostmi) ruší myslící část pospolitosti.
Já totiž nevidím žádnou jinou pohnutku k tomu, než že chtějí široko a daleko
kolem sebe ohlašovat svou existenci.

pouze vývoj mravnosti v jeho konání a nekonání, jež ona dovednost nutně předpokládá.

Instinkt, tento *hlas Boží*, který poslouchají všechna zvířata, musel nováčka zpočátku řídit sám. Ten mu dovolil některé věci jako potravu, jiné mu zakázal (Gn 3,2,3). – Není však nutné přijímat za tímto účelem nějaký zvláštní nyní ztracený instinkt; mohlo by se jednat pouze o smysl čichu a jeho příbuznost s orgánem chuti, ale také o známou shodu chuti s nástroji trávení, a tedy takřka o mohutnost předjímání vhodnosti či nevhodnosti nějakého jídla k požívání, čehož jsme i nyní ještě svědky. Dokonce ani nemáme předpokládat, že tento smysl byl u prvního páru ostřejší, než je dnes. Je dostatečně známo, jaký rozdíl ve vnímavosti nacházíme u lidí zaujatých pouze svými smysly a u lidí, kteří se zároveň zabývají svými myšlenkami, a tím jsou odvráceni od svých počitků.

Dokud nezkušený člověk poslouchal tento hlas přírody, bylo mu přítom dobře. Avšak *rozum* se začal brzy probouzet a snažil se srovnáváním toho požívaného s tím, co je podobné běžně požívanému a co mu předkládal jiný smysl než ten, na nějž byl vázán instinkt, například smysl zraku, rozšířit svou znalost potravin za hranice instinktu (Gn 3,6). Tento pokus by snad mohl dopadnout ještě docela dobře, ačkoli instinkt k tomu neradil, jen když tomu neprotiřečil. Je však vlastností rozumu, že pomocí obrazotvornosti dokáže vyvolávat žádosti nejen *bez* určitého na žádost zaměřeného přírodního pudu, ale dokonce i *proti* němu. Tato vlastnost byla nejprve nazvána *smyslností*, ale tím byl postupně uměle zplozen celý roj postradatelných, ba dokonce protipřírozených sklonů, jež nazýváme *bujností*. Podnětem k odpadnutí od přírodního pudu mohla být i nějaká maličkost, nicméně úspěch prvního pokusu, totiž uvědomit si svůj rozum jako mohutnost schopnou rozšířit se přes hranice, v nichž jsou držena všechna zvířata, byl velmi důležitý a pro způsob života rozhodující. A to i kdyby se jednalo pouze o jediný plod, jehož spatření by díky podobnosti s jinými příjemnými plody, které člověk jindy okusil, vyzývalo k vyzkoušení. Kdyby k tomu přistoupil ještě příklad zvířete, jehož přirozenosti byl takový požitek přiměřený, stejně jako byl člověku naopak škodlivý, takže proto byl v člověku určitý tomu se vzpouzející přirozený instinkt: tak by to již mohlo dát rozumu první podnět k tomu, aby se postavil hlasu přírody (Gn 3,1) a navzdory rozporu s instinktem učinil první pokus o svobodnou volbu, který by

jako první pravděpodobně nedopadl podle očekávání. Jakkoli bezvýznamná ta škoda mohla být, člověku tím přece otevřela oči (Gn 3,7). Odhalil v sobě mohutnost zvolit si sám určitý způsob života a nebýt jako jiná zvířata vázán pouze na jediný. Po okamžitém zalíbení, které v něm mohla vyvolat tato zpozorovaná přednost, musela však ihned následovat úzkost a bázeň, jak má on, který ještě neznal žádnou věc co do jejich skrytých vlastností a vzdálených účinků,⁴ zacházet se svou nově odhalenou mohutností. Stál téměř na okraji propasti, neboť z jednotlivých předmětů jeho žádosti, na něž ho dosud odkazoval instinkt, se mu otevřela jejich nekonečnost, s jejíž volbou si ještě vůbec nevěděl rady; a vrátit se z tohoto jednou ochutnaného stavu svobody zpět do stavu služebnosti (pod vládou instinktu) bylo nyní pro něho také nemožné.

Vedle instinktu potravy, jímž příroda udržuje každé individuum, je nejpřednější *instinkt pohlaví*, jímž se stará o zachování každého druhu. Jednou procitlý rozum pak neváhal osvědčit svůj vliv také na něm. Člověk brzy zjistil, že pohlavní popud, který se u zvířat zakládá pouze na přechodném, většinou periodickém podnícení, je u něho schopen prodloužení, a dokonce zesílení díky obrazotvornosti, jež provádí své dílo sice umírněněji, ale o to vytrvaleji a rovnoměrněji, čím více je předmět *odnímán smyslu*, a že se tím předchází omrzlosti, kterou s sebou nese uspokojení pouze zvířecí žádosti. Fíkový list (Gn 3,7) 113 tedy svědčil o mnohem větším projevu rozumu, než jaký se projevil na prvním stupni jeho vývoje. Neboť učinit nějakou náklonnost vroucnější a trvalejší tím, že se její předmět smyslu odejme, už svědčí o vědomí určité vlády rozumu nad podněty a nejen, jako ten první krok, o schopnosti poskytovat jim v menší nebo větší míře služby. *Zdráhání* byla dovednost, jak předcházet od pouze pocítovaných podnětů k ideálním podnětům, od pouhé zvířecí žádosti pozvolna k lásce a s ní od pouhého příjemného pocitu k smyslu pro krásu, zprvu jen na člověku, ale pak i v přírodě. *Počestnost*, sklon vštěpovat úctu druhých k nám dobrým chováním (zastíráním toho, co by mohlo vzbuzovat podceňování) jako vlastní základ veškeré skutečné družnosti, poskytla navíc první pokyn k výchově člověka jako mravního tvora. – Malý začátek, který však znamenal začátek nové epochy, neboť dal způsobu

⁴ Srv. Th. Hobbes, *O člověku*, in: týž, *Výbor z díla*, přel. V. Balík, Praha 1988, str. 99. – Pozn. vyd.

myšlení zcela nový směr, je důležitější než celá nepřehledná řada dalšího (následného) rozšíření kultury.

Třetím krokem rozumu bylo, když už se vmísil do prvních bezprostředně zakoušených potřeb, zvažované *očekávání věci budoucích*. Tato schopnost zažívat nejen přítomný okamžik života, ale i přítomňovat si budoucí, často velmi vzdálenou dobu, je rozhodujícím znakem lidské přednosti, jak se v souladu se svým určením připravovat na vzdálené účely – ale zároveň také nevysychajícím zdrojem starostí a obav, které vyvolává nejistá budoucnost, obav, od nichž jsou osvobozena všechna zvířata (Gn 13–19). Muž, který měl živit sebe a svou manželku včetně budoucích dětí, viděl stále rostoucí klopotnost své práce; žena předvíдалa obtíže, jimiž její pohlaví obdařila příroda, a navíc ty, které na ni vložil mocnější muž. Oba jistě tušili, že po strastiplném životě je na pozadí malby ještě to, co sice nevyhnutelně postihuje všechna zvířata, ale aniž by je to trápilo, totiž smrt; a zdálo se, že si vyčítají užívání rozumu, který jim způsobil všechny tyto strasti, a prohlašují je za zločin. Jediná útěšná vyhlídka, která jim dodala odvahy (Gn 3,16–20), byla možná ta, že budou žít v potomstvu, které 114 na tom snad bude lépe, nebo také, že by si jako členové nějaké rodiny mohli ulehčit svá strádání.

Čtvrtý a poslední krok, který učinil rozum, když člověka zcela pozvedl nad společenství se zvířaty, bylo, že člověk pochopil (i když jen temně), že je vlastně *účelem přírody*⁵ a že nic, co na zemi žije, nemůže s ním v tomto ohledu soupeřit. Poprvé, když řekl ovcí: *srst, kterou nosíš, ti nedala příroda pro tebe, nýbrž pro mne*, stáhl ji z ní a vložil na sebe (Gn 3,21), uvědomil si přednost, kterou má díky své přirozenosti před všemi zvířaty, na která se nyní již nedíval jako na své druhy ve stvoření, ale jako na prostředky a nástroje přenechané jeho vůli k dosažení jeho libovolných záměrů. Tato představa obsahuje (i když temně) myšlenku protikladu, že něco takového nesmí říci žádnému *člověku*, ale má ho považovat za stejného účastníka na darech přírody – vzdálená příprava na omezení, jež má rozum v budoucnosti ukládat vůli člověka ve vztahu k jeho spolučlověku a která jsou k ustavení společnosti nutná mnohem víc než náklonnost a láska.

⁵ Člověk jako poslední účel přírody; viz I. Kant, *Kritika soudnosti*, přel. V. Špalek – W. Hansel, Praha 1975, str. 210 (§ 82). – Pozn. vyd.

A tak člověk vstoupil do *vztahu rovnosti se všemi rozumnými bytostmi*, ať už mají jakékoli postavení (Gn 3,22), totiž pokud jde o nárok být *sám účelem*, být každým druhým také jako takový uznáván a nebýt nikým užíván pouze jako prostředek k jiným účelům.⁶ V tom a nikoli v rozumu, je-li považován toliko za nástroj k uspokojování nejrůznějších sklonů, tkví důvod oné neomezené rovnosti lidí, dokonce s vyššími bytostmi, které ho jinak mohou co do přírodních darů nad všechno srovnání převyšovat, ale žádná z nich proto nemá právo vládnout mu podle své libosti. Tento krok je tudíž spojen i s jeho *propuštěním z mateřského lůna přírody* – změna, která mu sice slouží ke cti, ale zároveň je velmi nebezpečná, jelikož ho vyhnala (Gn 3,23) z nevinného a bezpečného stavu dětské péče, takřka ze zahrady, kde byl opatřen vším bez námahy, a uvrhla ho do širého světa, kde na něho čeká spousta starostí, námahy a neznámých běd. V budoucnu si na něm obtíže života častěji vylákají touhu po ráji, výtvaru jeho obrazotvornosti, kde by mohl v klidné nečinnosti a stálém míru prosnit 115 nebo prolelkovat svou existenci. Avšak mezi ním a oním domnělým sídlem slasti se usídlil neúnavný rozum nepřestajně ho pohánějící k rozvoji schopností do něho vložených, a ten mu nedovolí vrátit se zpátky do stavu surovosti a prostoty, z něž ho vytáhl (Gn 3,24). Pohání ho, aby přesto trpělivě snášel námahu, kterou nenávidí, aby se pachtil za cetkami, jimiž opovrhne, a dokonce aby i na smrt, která mu hrozí, zapomněl kvůli všem těm maličkostem, jejichž ztráty se bojí ještě víc.

Poznámka

Z tohoto vyličení prvních dějin člověka vyplývá, že vyjití člověka z ráje, který mu rozum představuje jako první pobyt jeho rodu, nebyl ničím jiným než *přechodem ze surovosti pouze zvířecího tvora do lidskosti*, od chodítka instinktu k vedení rozumu, jedním slovem: z poručnictví přírody do stavu svobody.⁷ Zda člověk touto změnou

⁶ Srv. I. Kant, *Základy metafyziky mravů*, přel. L. Menzel, Praha 1990, str. 90. – Pozn. vyd.

⁷ Společným tématem *Ideje všeobecných dějin a Domnělého počátku*

získal, nebo ztratil, nemůže být otázkou, bereme-li ohled na určení jeho rodu, jež netkví v ničem jiném než v *postupování* k dokonalosti, ačkoli první pokusy proniknout k tomuto cíli, které po sobě následují v dlouhé řadě svých článků, mohou dopadnout i chybně. – Nicméně tento postup, který je pro rod *pokrokem* od horšího k lepšímu, není právě stejný pro individuum. Než procitl rozum, nebyl ještě žádný příkaz nebo zákaz, a tedy žádné přestoupení; když však rozum začal své dílo a slabý, jaký je, se ocitl ve srážce se zvířecíostí a celou její silou, musely vzniknout útrapy, a co je ještě horší, při kultivovanějším rozumu musely vzniknout neřesti, které byly stavu nevědomosti, a tudíž nevinnosti, zcela cizí. Prvním krokem z tohoto stavu byl tedy po mravní stránce *pád*;⁸ po fyzické stránce byla následkem tohoto pádu spousta dosud neznámých zel života, tudíž trest. Dějiny *přírody* počínají tedy dobrem, neboť je *dílem Božím*; dějiny *svobody* zlem, neboť svoboda je *dílem lidským*. Pro individuum, které má při užívání své svobody na zřeteli jen sebe, byla změna ztrátou; pro přírodu, která 116 svůj účel s člověkem zaměřuje na rod, to byl zisk. Individuum má proto důvod připisovat všechny útrapy, které zakusí, a všechno zlo, které způsobí, své vlastní vině, zároveň však jako člen celku (jednoho rodu) obdivovat a chválit moudrost a účelnost uspořádání celku. – Takto lze také uvést ve vzájemný soulad, i v soulad s rozumem, ona tak často nepochopená, zdánlivě si navzájem odporující tvrzení slavného J. J. Rousseaua. Ve svém spisu *o vlivu věd*⁹ a ve spisu *o nerovnosti mezi lidmi*¹⁰ ukazuje pravdivě nevyhnutelný rozpor mezi kulturou a přirozeností lidského plemene jakožto *fyzického* rodu, v němž by mělo každé individuum dosáhnout zcela svého určení; avšak ve svém

dějin lidstva je vztah přirozenosti a humanity, vedení instinktem a svobodou. *Idea* je psána s perspektivou budoucnosti, *Domnělý počátek* se obrací do nejzazší minulosti. – Pozn. vyd.

⁸ Kantova interpretace prvotního hříchu. – Pozn. vyd.

⁹ J.-J. Rousseau, *Rozprava o vědách a uměních neboli o tom, zda obnova věd a umění přispěla k čistě mravů*, in: týž, *Rozpravy*, přel. V. Zamarovský aj., Praha 1989, str. 45 nn. – Pozn. vyd.

¹⁰ J.-J. Rousseau, *Rozprava o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*, in: týž, *Rozpravy*, str. 75 nn. – Pozn. vyd.

Emilovi,¹¹ ve své *Společenské smlouvě*¹² a v jiných spisech se pokouší opět rozřešit obtížný problém, jak musí kultura postupovat, aby vlohy lidstva jako *mravního* rodu náležitě rozvinula k jejich určení, tak aby toto určení neodporovalo určení člověka jakožto přírodního druhu. Z tohoto rozporu (protože kultura podle pravých principů *výchovy* k člověku a občanu zároveň možná ještě ani opravdu nezačala, tím méně je dovršena) pocházejí všechna skutečná zla, která tíží lidský život, a všechny neřesti, které jej zneuctvují;¹³ podněty k nim, jimž se 117

¹¹ J.-J. Rousseau, *Emil čili o výchování*, přel. J. Novák – M. Svoboda, Praha 1911. – Pozn. vyd.

¹² J.-J. Rousseau, *O společenské smlouvě neboli zásady státního práva*, in: týž, *Rozpravy*, str. 215 nn. – Pozn. vyd.

¹³ Abych připomněl jen několik příkladů tohoto rozporu mezi úsilím lidstva dosáhnout svého mravního určení na jedné straně, a na druhé straně mezi nezměnitelným sledováním zákonů, které jsou svou povahou stanoveny pro surový a zvířecí stav, uvádím následující:

Epochu dospělosti, tj. pudu, stejně jako schopnosti zplodit svůj druh, stanovila příroda na stáří asi 16 až 17 let, stáří, v němž se mladík v hrubém přírodním stavu stává doslova mužem; neboť pak je s to udržovat sebe sama, plodit svůj druh a také tento druh, včetně své ženy, zachovat. Jednoduchost potřeb mu to usnadňuje. Naopak v kultivovaném stavu patří k tomu i řada prostředků obživy, které se vztahují jak ke zručnosti, tak i k příznivým vnějším okolnostem, takže tato epocha, přinejmenším občanský, je posunuta v průměru o 10 let dále. Příroda nicméně nezměnila svou dobu zralosti zároveň s pokrokem společenského zjemnění, nýbrž řídí se tvrdšími svými zákonem, který stanovila pro uchování lidského rodu jako zvířecího druhu. Tím vzniká přírodnímu účelu v důsledku mravů a mravům v důsledku přírodního účelu nevyhnutelně újma. Neboť přírodní člověk je v určitém věku již mužem, když je občanský člověk (který přesto nepřestává být přírodním člověkem) jen mladíkem, ba dokonce jen dítětem; neboť tak můžeme jistě nazývat toho, kdo vzhledem k svým letům (v občanském stavu) není s to žít ani sebe sama, natož svůj druh, ačkoli jako takový má pud a schopnost, tudíž volání přírody zplodit, aby jej tvořil. Neboť příroda jistě nevložila instinkty a schopnosti do živých tvorů proto, aby je potírali a potlačovali. Jejich založení tedy nebylo zaměřeno na stav mravnosti, ale pouze na zachování lidského rodu jako živočišného druhu; a civilizovaný stav se dostává s instinktem do nevyhnutelného konfliktu, který by mohlo překonat jen dokonalé občanské zřízení (nejvyšší cíl kultury), protože nyní je onen meziprostor obvykle obsazen neřestmi a kvůli nim i rozmanitou lidskou bídou.

to klade za vinu, jsou o sobě dobré a jako přírodní vlohy účelné, tyto vlohy však, jelikož byly stanoveny na pouhý přírodní stav, strádají kvůli pokračující kultuře, a té naopak budou působit újmu až do té doby, než se umělý stav stane přirozeností, což je posledním cílem mravního určení lidského rodu.

Jiným příkladem podporujícím pravdivost věty, že příroda v nás založila dvě vlohy ke dvěma různým účelům, totiž lidstva jako živočišného druhu a lidstva jako mravního rodu, je Hippokratův výrok *Ars longa, vita brevis* (Život je krátký, umění vyžaduje dlouhý čas). Vědy a umění by mohly být jedincem, který je pro ně disponován, jestliže jednou dlouhým cvikem a získaným poznáním dospěl k opravdové zralosti soudu, doveďeny mnohem dál, než mohou dokázat celé generace učenců po sobě, kdyby jen onen jedinec prožil s touž mladistvou silou ducha dobu, která byla propůjčena všem těmto generacím dohromady. Příroda však zřejmě při svém rozhodování o trvání lidského života vycházela z jiného hlediska než z hlediska podpory věd. Když totiž nejšťastnější jedinec stojí na hranicích největších objevů, které smí očekávat od své dovednosti a zkušenosti, nastupuje stáří; člověk se stává tupým a musí přenechat další generaci (která začne opět od A a celou trať, která již byla absolvována, musí projít ještě jednou), aby přidala ještě jednu píď v pokroku kultury. Zdá se tedy, že cesta lidského rodu k dosažení celého svého určení je neustále přerušována a je v nepřetržitém nebezpečí, že lidský rod upadne zpět do staré surovosti; a řecký filosof nenařikal bez důvodu, že je škoda, že člověk musí zemřít právě tehdy, když začal nahlížet, jak by měl vlastně žít.

Třetím příkladem může být nerovnost mezi lidmi, a to nikoli nerovnost přírodních darů nebo darů štěstěny, nýbrž všeobecného lidského práva na ně: nerovnost, na niž Rousseau s hlubokou pravdou žaluje, kterou však nelze od kultury oddělit, postupuje-li takřkajíc bez plánu (což je po dlouhý čas rovněž nevyhnutelné), a k níž příroda člověka jistě neurčila; protože mu dala svobodu a rozum neomezovat tuto svobodu ničím jiným než její vlastní všeobecnou, a to vnější zákonitostí, jež se nazývá občanské právo. Člověk se měl sám vymanit ze surovosti svých přírodních vloh, a i když se nad ně pozvedá, měl se mít na pozoru, aby se proti nim neprohřešil; to je dovednost, kterou může očekávat jen pozdě a po mnoha neúspěšných pokusech; během tohoto mezičasu lidstvo úpí pod utrpeními, která si z nezkoušenosti samo působí.

Závěr dějin

Počátkem následující periody bylo, že člověk přešel z období pohodlí a míru do období práce a rozbroje, jako do předehty sjednocení ve společnosti. Zde musíme opět udělat velký skok a člověka najednou přesadit do držení ochočených zvířat a rostlin, které mohl setím a sázením sám rozmnožovat pro svou obživu (*Gn* 4,2); a to navzdory tomu, že přechod z divokého loveckého života do období práce a přechod z nestálého vyhrabávání kořínků nebo sběru plodů do stavu držení zvířat a sázení rostlin musel probíhat dost pomalu. Zde se musel zrodit svár mezi až dosud pokojně vedle sebe žijícími lidmi, jehož následkem bylo oddělení lidí různého životního způsobu a jejich rozptýlení na zemi. Život pastýřů je nejen pohodlný, nýbrž poskytuje také nejistější živobytí, protože na široko daleko neosídlené půdě se nemůže nedostávat píce. Naproti tomu zemědělství, neboli setí a sázení, je velmi namáhavé, závislé na nestálém počasí, tudíž nejisté. Vyžaduje také stálé obydlí, vlastnictví půdy a dostatečnou moc hájit je. Pastýř však toto vlastnictví nenávidí, protože omezuje jeho svobodu pastvy. Pokud jde o pastýře, mohlo se zdát (*Gn* 4,4), že zemědělec závidí pastýři to, že je počasím více zvýhodněn;¹⁴ ve skutečnosti mu však byl, pokud zůstával v jeho sousedství, velmi obtížný, neboť pasoucí se dobytek nešetřil jeho setbu. Poněvadž pro pastýře je pak snadné, aby se po škodě, kterou způsobil, vydal se svým stádem daleko pryč, a vyhnul se tak veškeré náhradě škody – poněvadž neopouští nic, co by právě tak dobře opět nenašel všude jinde –, byl to právě zemědělec, který musel proti takové újmě, již ten druhý nepovažoval za nedovolenou, použít násilí, a (protože podnět k tomu nemohl nikdy zcela pominout) nechtěl-li přijít o plody své dlouhodobé píle, musel se nakonec vzdát od těch, kdo provozovali pastýřství, tak daleko, jak jen mohl (*Gn* 4,16). Toto oddělení je třetí epocha.

Půda, na jejímž obdělávání a osázení (především stromy) závisí obživa, vyžaduje stálá bydliště a jejich obrana proti každému narušení potřebuje množství lidí, kteří si navzájem pomáhají. Při tomto způsobu života se tudíž lidé už nemohli rozptylovat po rodinách, ale museli se držet pohromadě a vytvářet vsi (nesprávně nazývané *městy*), aby ochránili svůj majetek před divokými lovci nebo před tlupami

¹⁴ Kain a Ábel. – Pozn. vyd.

potulujících se pastevců. První potřeby života, jejichž opatření vyžaduje *různý způsob života* (Gn 4,20), mohly být nyní navzájem *vyměňovány*. Z toho musela vzniknout *kultura* a počátek *umění*,¹⁵ kratochvíle, jakož i píle (Gn 4,21–22); co je však nejdůležitější, také určité přípravy k občanskému zřízení a veřejné spravedlnosti, nejprve však jen ohledně největších násilností, jejichž pomsta už nebyla přenechána, jako v divokém stavu, jednotlivcům, nýbrž zákonné moci, která držela onen celek pohromadě, tj. určitému druhu vlády, nad kterou již žádná výkonná moc neexistovala (Gn 4,23–24).¹⁶ – Z tohoto prvního a hrubého základu se mohlo pozvolna vyvinout veškeré lidské umění, z něhož jsou nejprospěšnější *družnost* a *občanská bezpečnost*, mohlo se rozmnožovat lidské plémě a rozšiřovat se všude vysíláním již zkušených kolonistů z jednoho ohniska jako z úlu. Touto epochou začala i *nerovnost* mezi lidmi, onen bohatý zdroj tolikerého zla, ale i všeho dobra, a dále se zvětšovala.

Jestliže pak *nomádké národy* pastevců, které uznávají za svého pána jedině Boha, obklíčovaly obyvatele měst a zemědělce, kteří mají člověka (vrchnost) za pána¹⁷ (Gn 4,4),¹⁸ a jako úhlavní nepřátelé veškerého pozemkového vlastnictví tyto měšťany a zemědělce napadaly a opět jimi byly nenáviděny, byla mezi oběma sice stálá válka, nebo aspoň její neustálé nebezpečí, a národy na obou stranách se mohly přinejmenším v nitru těšit z neocenitelného daru svobody; – (neboť nebezpečí války je i nyní ještě to jediné, co mírní despotismus, protože dnes je třeba bohatství k tomu, aby stát byl mocí, bez *svobody* však neexistuje podnikavost, jež by mohla vytvářet bohatství. V chudém

¹⁵ Umění nikoli ve smyslu umělecké tvorby, nýbrž ve smyslu umělého, tj. přírodní instinkt přesahující vedení života. – Pozn. vyd.

¹⁶ Srv. J.-J. Rousseau, *O společenské smlouvě*, in: týž, *Rozpravy*, str. 229–230. – Pozn. vyd.

¹⁷ Pastýři považují za svého pána Boha, zemědělci lidskou vrchnost. Kantova interpretace Kainovy vraždy Ábela. – Pozn. vyd.

¹⁸ Arabští *beduíni* se ještě nazývají dětmi někdejšího *šejka*, zakladatele svého kmene (jako Beni Haled apod.). Ten není v žádném případě jejich pánem a nemůže nad nimi uplatňovat moc podle své hlavy. V pasteveckém národě, jelikož nikdo nemá nemovitý majetek, který by musel opustit, se totiž každá rodina, které se tam nelíbí, může velmi snadno od kmene oddělit, aby posílila nějaký jiný.

národě musí místo bohatství nastoupit velká účast na zachování obecné pospolitosti, což však opět není možné jinak, než když se při tom cítí svobodný). – Neboť s postupem času musel být počínající luxus obyvatel měst, zejména však umění líbit se, jímž městské ženy zastíňovaly špinavá děvčata pouští, mocným lákadlem pro ony pastevice (Gn 6,2), aby vstoupili ve spojení s obyvateli měst a nechali se zatáhnout do jejich třeptivé bídy. Jelikož pak splynutím dvou jinak navzájem nepřátelských společenství pominula s koncem veškerého nebezpečí války zároveň veškerá svoboda, *zavládl na jedné straně despotismus mocných tyranů*, zatímco na druhé straně v sotva započaté kultuře *bezduchá bujnost* v nejzvrženějším otroctví, smíšená se všemi neřestmi surového stavu, odváděla neúprosně lidský rod od rozvoje jeho vloh k dobru předznačeného mu přírodou; a tak ho učinila nehodným (Gn 6,17) dokonce i jeho existence jako rodu určeného nejen zvířecky užívat a otrocky sloužit, ale i panovat nad přírodou.¹⁹

Závěrečná poznámka

Myslíci člověk *pocituje zármutek*, který se dokonce může stát zhoubou mravů, o němž bezmyšlenkovitý člověk nic neví: totiž nespokojenost s *Prozřetelností*, která řídí vcelku běh světa, když převrátí zla, která lidský rod tak velice a (jak se zdá) bez naděje na zlepšení tíží. Je však krajně důležité *být spokojeni s Prozřetelností* (i když nám v našem pozemském životě vytyčila tak klopotnou dráhu): jednak abychom si za těchto obtíží stále ještě zachovali odvahu, jednak abychom tím, že vinu svalíme na osud, nepopírali svou vlastní vinu, která je možná jedinou příčinou všech těchto trampot, a neopominuli proto hledat proti nim pomoc v sebenápravě.

Musíme si přiznat, že *nejhorší zla*, jež tísní civilizované národy, jsou způsobena *válkou*, a to ani ne tak skutečnou nebo minulou, jako spíš nikdy neochabujícím, a dokonce neustále stupňovaným *vyzbrojováním* k budoucí válce. Na to jsou vynakládány všechny síly státu, všechny plody jeho kultury, které by mohly být použity k ještě větší kultuře; svobodě je tak v mnoha případech způsobena velká újma a mateřská péče státu o jeho jednotlivé údy se proměňuje v neúprosnou

¹⁹ Mýtus o potopě. – Pozn. vyd.

tvrdost požadavků, která je rovněž ospravedlňována obavami z vnějšího ohrožení. Avšak bylo by lze shledat ještě tuto kulturu, toto úzké propojení stavů pospolitosti k vzájemné podpoře svého blahobytu, toto obyvatelstvo, ba dokonce ten stupeň svobody, který – ačkoli pod velmi omezujícími zákony – ještě zbývá, kdyby si ona neustále obávaná válka sama nevynucovala, dokonce i na hlavách států, tuto *úctu pro lidstvo*? Pohledme jen na Čínu, která se vzhledem ke své poloze jistě může obávat nějakého neočekávaného přepadení, avšak žádného mocného nepřítele, a v níž je tudíž zničena každá stopa svobody. – Na tom stupni kultury, na kterém lidský rod nyní ještě stojí, je válka nepostradatelným prostředkem, jak dovést rod ještě dál; a pouze poté (Bůh ví kdy), kdy byla kultura dovršena, by byl pro nás stálý mír blahodárný a také jen díky ní možný. Neseme tedy, pokud jde o tento bod, sami vinu za všechna zla, na která si tak hořce stěžujeme; a svaté Písmo má úplnou pravdu, když představuje splynutí národů v jednu společnost a jejich úplné osvobození od vnějšího nebezpečí, když jejich kultura sotva začala, jako brzdu veškeré další kultury a uvržení do nezhoditelné zkázy.

122 *Druhá nespokojenost* lidí se týká řádu přírody, pokud jde o *krátkost života*. Člověk se sice musí jen špatně vyznat v hodnotě života, když si může ještě přát, aby trval déle, než skutečně trvá, neboť by to bylo jen prodlužování hry zápasící s neustálými těžkostmi. Člověk však nemůže zazlívat dětské soudnosti, že se bojí smrti, aniž miluje život, a i když je jí zatěžko prožít každý jednotlivý den s jakous takous spokojeností, přesto nemá těchto dnů dost, aby toto trápení zopakovala. Když ale uvážíme, kolik nás to stojí starostí o prostředky k prožití i tak krátkého života, kolik nespravedlnosti je spácháno kvůli naději na budoucí, i když jen krátce trvající požitky, tak uvažující rozumně musíme mít za to, že kdyby lidé dokázali nahlédnout do života o trvání 800 a více let, sotva by si otec mohl být jist svým životem před svým synem, bratr před druhým bratrem, nebo přítel před jiným přítelem, a že by neřesti tak dlouho žijícího lidského rodu musely dosáhnout takové výše, že by se lidé stali nehodnými lepšího osudu, než je jejich vyhlazení ze země (Gn 6,12–13) všeobecnou potopou.

To třetí přání nebo spíše marná touha (neboť člověk si je vědom toho, že co si přejeme, toho se nám nikdy nemůže dostat) je jen stínový obraz básníky tolik opěvovaného *zlatého věku*, v němž má dojít k oproštění od všech domnělých potřeb, které nám nakládá

rozmařilost, ke spokojenosti s pouhými potřebami přírody, ke vzájemné rovnosti lidí, k věčnému míru mezi nimi, jedním slovem k čistému požitku bezstarostného, v zahálce prosněného nebo v dětských hrách promarněného života: – touha, která činí Robinsony a cesty na jižní ostrovy tak kouzelnými, ale jednoznačně svědčí o znechucení, které v myslícím člověku probouzí civilizovaný život, když jeho cenu hledá jen v *požitku* a protiváhu lenosti přitom zohledňuje jen tehdy, když ho snad rozum upomíná, aby dodal životu hodnotu *jednáním*. Nicotnost tohoto přání k návratu do oné doby prostoty a nevinnosti se dostatečně ukáže, jsme-li poučení svrchu uvedenou představou původního stavu: člověk se v něm nemůže udržet, protože tento stav mu nestačí. Ještě méně je nakloněn tomu, aby se do něj někdy vrátil, takže přítomný stav obtíží musí přičítat vždy jen sobě samému a své vlastní volbě. 123

Takové znázornění jeho dějin je tedy člověku prospěšné a slouží k poučení a polepšení, které mu ukazuje, že nesmí připisovat vinu za útrapy, které ho tíží, Prozřetelnosti; a že svůj vlastní prohřešek také není oprávněn připisovat původnímu přechínu svých prarodičů, což by sklon k podobným překročením učinilo v potomstvu dědičným (neboť svévolná jednání nemohou mít na sobě nic dědičného); ale že má vše, co ho postihlo od jeho prarodičů, plně uzнат jako způsobené sebou samým a za všechny těžkosti, které vzešly ze zneužití jeho rozumu, připisovat vinu jen sobě, protože si může být velmi dobře vědom toho, že by se za týchž okolností choval právě tak a že by první užití rozumu učinil tím, že by ho (dokonce proti radě přírody) zneužil. Vlastní fyzická zla, je-li onen bod korigován s ohledem na morální zla, mohou pak ve vzájemném vyúčtování zásluhy a viny stěžejí vykázat naši přednost.²⁰

A tak je výsledkem nejstarších lidských dějin, o které se pokusila filosofie, spokojenost s Prozřetelností a chodem lidských věcí vcelku, který nepostupuje od dobra ke zlu, ale vyvíjí se pozvolna od horšího k lepšímu; k tomuto pokroku je každý povolán přispět svým způsobem, pokud je to v jeho silách, samou přírodou.

²⁰ V původním přírodním způsobu života není více zla než v civilizovaném životě; srv. J.-J. Rousseau, *Rozprava o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*, in: *týž, Rozpravy*, str. 90. – Pozn. vyd.